

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ
КАТЕДРА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Илияна Гегова

СОЦИОЛИНГВИСТИЧНИ АСПЕКТИ
НА БАНАТСКИЯ ГОВОР

Автореферат на дисертация
за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

Област на висше образование: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.1. Филология

Научна специалност: Български език (Социоллингвистика)

Научен ръководител:
Проф. дфн Ангел Ангелов

София
2019

СЪДЪРЖАНИЕ НА АВТОРЕФЕРАТА:

Съдържание на дисертационния труд.....	3
I. Увод.....	6
1. Мотивация на изследването.....	6
2. Обект на изследване в дисертационния труд.....	6
3. Цели и задачи на изследването.....	7
4. Методи за събиране на емпиричен материал.....	8
5. Структура на дисертационния труд.....	9
II. Банатските българи в исторически и в лингвистичен аспект.....	9
III. Лексикални маркери в банатския български говор.....	10
1. Методи за събиране на емпиричен материал.....	10
2. Подбор на информатори и избор на лексикални променливи.....	11
3. Езикова компетентност на анкетираните лица по отношение на всеки тип лексика.....	12
3.1. Румънска лексика.....	12
3.2. Домашна банатско-българска лексика.....	13
3.3. Немска лексика.....	15
3.4. Унгарска лексика.....	16
3.5. Сърбохърватска лексика.....	17
3.6. Църковнославянска лексика.....	18
3.7. Международна лексика.....	20
3.8. Българска административно-правна лексика.....	22
3.9. Българска разговорна и жаргонна лексика.....	24
3.10. Турска лексика.....	26

4. Езикова компетентност на румънското население по отношение на десетте типа лексика.....	27
IV. Морфологични и морфофонетични маркери в банатския говор.....	28
1. Особенности на говора, описани от Ст. Стойков и Л. Милетич.....	28
2. Методи за събиране на емпиричен материал, подбор на информатори и избор на социолингвистични променливи.....	29
3. Именителни форми на личните местоимения за 3 л., ед.ч., ж.р. <i>tà</i> ‘тя’ и за 3л., мн.ч. <i>tija</i> ‘те’.....	29
4. Кратки родително-винителни форми за 3 л., ед.ч., ср.р. <i>и</i> ‘го’; за 1 л., мн.ч. <i>му</i> ‘ни’; за 2 л., мн.ч. <i>ву</i> ‘ви’.....	31
5. Неизменяеми местоимения <i>секу</i> ‘всеки, всяка, всяко’ и <i>неку</i> ‘някой, някоя, някое’.....	32
6. Частици за положително и отрицателно бъдеще време.....	33
7. Окончание – <i>ми</i> за 1 л., мн.ч., сег. време при глаголи от I и II спрежение.....	34
8. Протетична гласна [и] в началото на думи, започващи с две шумови съгласни.....	34
V. Влияние на съвременния български книжовен език върху банатския говор.....	35
VI. Заключение.....	37
Научни приноси на дисертационния труд.....	38
Списък с научни публикации по темата на дисертацията.....	39
Библиография, използвана в автореферата.....	40

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД:

Увод

ПЪРВА ГЛАВА. Банатските българи в исторически и в лингвистичен аспект

1. История на заселването на българите католици в Банат
2. Писмена норма на банатския български говор
3. Приносите на други автори, свързани с темата на дисертацията
4. Съвременна езикова ситуация в областта Банат
5. Доминиращ език на общуване у дома при смесените бракове
6. Билингвизмът и диглосията у банатските българи в социо-исторически аспект
 - 6.1. Дефиниране на понятията в банатски контекст
 - 6.2. Периодизация на езиковото влияние
 - 6.2.1. От 1777 г. до Първата световна война (*немско и унгарско влияние*)
 - 6.2.2. От Първата световна война до 30-те – 40-те години на XX в. (*отслабващо унгарско и засилващо се румънско влияние*)
 - 6.2.3. 30-те – 40-те години на XX в. до наши дни (*румънско и българско книжовноезиково влияние*)

ВТОРА ГЛАВА. Лексикални маркери в банатския български говор

1. Методи за събиране на емпиричен материал, подбор на информатори и избор на лексикални единици
2. Езикова компетентност на поколенията информатори за всеки тип лексика
 - 2.1. Румънска лексика
 - 2.2. Домашна банатско-българска лексика
 - 2.3. Немска лексика
 - 2.4. Унгарска лексика
 - 2.5. Сърбохърватска лексика

- 2.6. Църковнославянска лексика
- 2.7. Международна лексика
- 2.8. Българска административно-правна лексика
- 2.9. Българска разговорна и жаргонна лексика
- 2.10. Турска лексика
3. Езикова компетентност на румънското население по отношение на десетте типа лексика

ТРЕТА ГЛАВА. Морфологични и морфофонетични маркери в банатския български говор

1. Особености на говора, описани от Ст. Стойков и от Л. Милетич
2. Методи за събиране на емпиричен материал, подбор на информатори и избор на морфологични и морфофонетични променливи
3. Морфологични маркери
 - 3.1. Именителни форми на личните местоимения за 3 л., ед.ч., ж.р. *та* 'тя' и за 3л., мн.ч. *тийа* 'те'
 - 3.2. Кратки родително-винителни форми за 3 л., ед.ч., ср.р. *и* 'го'; за 1 л., мн.ч. *му* 'ни'; за 2 л., мн.ч. *ву* 'ви'
 - 3.2.1. Кратки родително-винителни форми за 3 л., ед.ч., ср.р. *и* 'го'
 - 3.2.2. Кратки родително-винителни форми за 1 л., мн.ч. *му* 'ни'
 - 3.2.3. Кратки родително-винителни форми за 2 л., мн.ч. *ву* 'ви'
 - 3.3. Неизменяеми местоимения *секу* 'всеки, всяка, всяко' и *неку* 'някой, някоя, някое'
 - 3.3.1. Варианти при употребата на обобщителното неизменяемо местоимение *секу*
 - 3.3.2. Варианти при употребата на неопределителното неизменяемо местоимение *неку*
 - 3.4. Частици за положително и отрицателно бъдеще време
4. Морфофонетични и фонетични маркери

4.1. Окончание –ми за 1 л., мн.ч., сег. време при глаголи от I и II спрежение

4.2. Протетична гласна [и] в началото на думи, започващи с две шумови съгласни

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА. Влияние на съвременния български книжовен език върху банатския български говор

1. Обучението по български език в училище

2. Културна и просветна дейност

3. Съвременният български книжовен език и църквата

4. Влияние чрез електронните медии, социалните мрежи и периодичния печат

5. Функции на местния диалект, противопоставен на съвременния български книжовен език

Заклучение

Научни приноси на дисертационния труд

Декларация за оригиналност и достоверност

Приложение 1 – Анкетна карта за изследване на типовете лексика

Приложение 2 – Анкетна карта за изследване на морфологични, морфофонетични и фонетични маркери

Библиография

I. УВОД

1. Мотивация на изследването

Макар в българската лингвистична наука да съществува богата литература, посветена на проблемите, свързани с историята и говора на банатските българи, не съществува изследване, което да се занимава със социолингвистичните въпроси на банатския говор и по-конкретно с настъпилите промени в говора вследствие на все по-тесните му връзки с българския книжовен език. Необходими са по-задълбочени проучвания и на вероятните изменения и поява на варианти, породени от социализацията на носителите му в чуждоезиковата среда. Изследванията на говора до момента са насочени към неговото описание от диалектоложка гледна точка, като за тази цел са търсени най-изчистените прояви на говора – в писма или в речта на най-възрастното поколение. Социолингвистиката обаче предлага един надежден инструментариум, с чиято помощ могат да се опишат езиковите тенденции на различни равнища, както и сред групи от информатори, като по този начин да се представи най-комплексно състоянието на говора и неговите особености.

2. Обект на изследване в дисертационния труд

Обектът на изследване е компактната общност на банатските българи в Румъния. Те са многократно изследвани в миналото, а и днес, от големи изследователи като Ст. Стойков, Л. Милетич, Бл. Нягулов, Н. Неделчев и др. Банатските българи са интересен лингвистичен обект на изследване поради редица обстоятелства. Те са се заселили в областта Банат преди близо три века и за това време са успели не само да опазят говора си, но и да го развият до степен, в която се намират и кодифицираните езици – има своя писмена норма, съществува литература и периодичен печат на този говор, а допреди близо

два века се е изучавал в училище. По-конкретно обект на изследването е банатският български говор, но не във всички поселища на банатски българи в наши дни, а само употребяваният от жителите на с. Стар Бешенов, Румъния.

3. Цели и задачи на изследването

Цел на настоящата работа е да бъде представено съвременното състояние на банатския български говор в с. Стар Бешенов, Румъния, от социолингвистично гледище. Това проучване и описание на съвременния облик на говора има за цел да установи промените, настъпили в речта на носителите му за периода от проучванията на Стойко Стойков от 60-те години на XIX век до наши дни. Другата ни цел се състоеше в проследяването на корелациите между лингвистичните и социално-демографските променливи, които да дадат ясна картина за причините за проявата им у различните поколения банатски българи. Не на последно място искахме да проследим и до каква степен съвременният български книжовен език оказва влияние върху днешните бешеновци, които, за разлика от предците си, днес имат възможност за по-интензивни контакти с България и с българския език.

За да осъществим тези цели, бе необходимо да бъдат изпълнени следните *задачи*:

- ❖ Да се проучат и анализират съществуващите научни изследвания за банатския говор, както и социолингвистични проучвания, отнасящи се до други съвременни езикови ситуации¹, които да подпомогнат създаването и адаптирането на методи за изследване на говора на общността банатски българи в с. Стар Бешенов.
- ❖ Да се определят дяловете от граматиката на говора, в които може да се проследи ясно наличието или липсата на влияние от страна на българския книжовен език, както и да се установят настъпилите промени в самия говор под влияние на други езици.

¹ За тази задача от съществено значение за подбора и оформянето типа въпроси в анкетните карти бяха трудовете на А. Ангелов „Правилата на езика в столичния квартал“ (1999), на Кр. Алексова „Езикът и семейството“ (2000) и на П. Кънчева „Софийският език на преселниците от Западните покрайнини“ (2008).

- ❖ Да се определят типовете лексика, които ще бъдат изследвани, въз основа на предварителните хипотези за тяхното проявление в речта на информаторите.
- ❖ Според особеностите на говора, описани от други автори преди това, да се изберат морфологични, морфофонетични и фонетични маркери, които са високо честотни при употреба и могат да покажат българско книжовноезиково влияние – местоимения, частици, окончания и др.
- ❖ Подготовка и провеждане на теренно проучване, чрез което с помощта на анкетни карти да се проследят лингвистичните и социалните променливи в тяхното проявление в естествена среда, както и наблюдение на начините на общуване между самите информатори, дейностите, свързани с изучаването и употребата на българския книжовен език, и културата и традициите на бешеновци, от които също да се добият косвени данни за състоянието на говора.
- ❖ Обработка на получените данни и проследяване на особеностите на функционирането на социолингвистичните маркери и описание на социо-културната среда, в която се намират информаторите.

4. Методи за събиране на емпиричен материал

Емпиричните данни за установяването на вариантите на избраните променливи бяха събрани по време на две теренни проучвания, осъществени през 2016 г. и 2017 г., осъществени с помощта на два проекта, финансирани от Софийския университет². Двете отделни части на изследването, разделени във втора и трета глава от настоящия труд, съдържат данни от два типа анкетни карти. Отговорите от анкетите и от двата типа послужиха за корпус от данни, въз основа на който бяха изчислени крайните стойности, представени във фигурите и таблиците в работата по-долу. Броят отговори бе разделян

² Проектите са по НИД - № 75/ 12.04.2016 г. и № 80-10-93/ 20.04.2017 г.

средноаритметично според броя анкетирани, различен за всяка възрастова група. Въз основа на средноаритметичните стойности от предварителните таблици с помощта на Excel бяха изчислени и процентните стойности за всеки изследван маркер. Трябва да подчертаем, че основната демографска величина, с която си служим при анализа на резултатите от анкетите, беше именно възрастта, тъй като тя се оказа най-релевантна при всички социолингвистични променливи, за разлика от другите характеристики като образование, местоживееене, професия и др. Тяхната проява е анализирана в случаите, където има ясна корелация на някоя от тези социално-демографски характеристики на анкетираните с проявата на употребяваните от тях варианти.

5. Структура на дисертационния труд

Настоящият дисертационен труд съдържа увод, четири глави (*Банатските българи в исторически и в лингвистичен аспект; Лексикални маркери в банатския български говор; Морфологични и морфофонетични маркери в банатския български говор; Влияние на съвременния български книжовен език върху банатския български говор*), заключение, две приложения (*Анкетна карта за изследване на типовете лексика; Анкетна карта за изследване на морфологични, морфофонетични и фонетични маркери*) и библиография.

II. БАНАТСКИТЕ БЪЛГАРИ В ИСТОРИЧЕСКИ И В ЛИНГВИСТИЧЕН АСПЕКТ

В първа глава „Банатските българи в исторически и в лингвистичен аспект“ са описани процесите, довели до преселването на нашите сънародници от Чипровско и Никополско на територията на областта Банат, както и културните и езикови влияния, които са претърпели за близо трите века престой там. Описано е създаването на писмената

норма на банатския български говор и нейният първоначален вид, свързан с делото на Йозу Рил. В главата е отделено внимание на трудовете на други наши езиковеди, работили усилено над изследването на говора – Стойко Стойков, Любомир Милетич, Тодор Балкански и др. В четвъртия раздел е описана съвременната езикова ситуация в областта Банат.

Петият раздел съдържа данните за доминиращия език на общуване в смесените бракове, също получени чрез анкетни карти, използвани при теренното проучване на банатския говор. Беше установено, че при повече от половината от анкетирания банатски българи, женени за румънки, езикът на общуване у дома е банатският български говор. Тези резултати показват, че при избора на език в битовата комуникация мъжете са по-доминиращи. Тук представените резултати дават само една обща представа в тази насока и са база, върху която могат да се направят по-задълбочени проучвания по темата.

В последната част от първа глава е предложена периодизация на езиковите влияния, които търпи говора от 1777 г. до наши дни. Представени са езиковите формации, които съставляват оформената специфична езикова ситуация на диглосия у банатските българи, характеризираща се с отношенията между различни езикови формации, а не само формациите на един език. Тази периодизация очертава и последващата теоретична рамка, от която изхождаме при подбора на лексикалните социолингвистични променливи, заложиени в изследването, представено във втора глава.

III. ЛЕКСИКАЛНИ МАРКЕРИ В БАНАТСКИЯ БЪЛГАРСКИ ГОВОР

1. Методи за събиране на емпиричен материал

Втора глава „Лексикални маркери в банатския български говор“ представя първата част от теренното изследване на говора в с. Стар Бешенов. Емпиричният материал беше

събран чрез метода на анкетирането. На анкетираните лица бяха предложени анкетни карти, съдържащи общо 400 думи, взети от различни езици или част от специализирана лексика. Типовете лексика бяха общо 10 – *румънска, немска, унгарска, сърбохърватска, турска, църковнославянска, международна, българска административно-правна, българска разговорна и жаргонна и домашна банатско-българска лексика*. За всеки тип лексика в анкетата присъстваха по 40 примера, които обаче бяха разбъркани, за да се избегне машиналното попълване, ако анкетираното лице забележи общия произход на лексиката. В анкетната карта срещу всяка лексикална единица информаторите разполагаха с пет възможни отговора, от които да отбележат един с X – *(1) Никога не съм чувал/-а тази дума; (2) Чуval/-а съм думата, но не зная какво означава; (3) Употребявам тази дума рядко; (4) Употребявам тази дума само в някои случаи (напишете в кои) и (5) Употребявам тази дума често.*

2. Подбор на информатори и избор на лексикални променливи

Подборът на информатори се осъществи като първоначално бяха избрани такива, принадлежащи към четири възрастови групи които условно сме нарекли юноши (15 – 20 г.), младежи (22 – 33 г.); зряло поколение (37 – 48 г.) и възрастни (56 – 85 г.). Задължителни условия за подбора на информатори бяха владението на банатския говор, независимо от нивото; относително постоянно местоживееие в Стар Бешенов или друго населено място с голям брой банатчани; както и поне единият родител на анкетираното лице да бъде банатски българин.

Изборът на лексикални единици беше осъществен въз основа на преценката ни за по-честотни думи, които има най-голяма вероятност да бъдат познати за носителите на банатския говор. Трябва да се упомене, че изборът е базиран както на подбор от речника

на банатския говор на Ст. Стойков (1968), така и чисто интуитивно за типовете лексика като административно-правна, разговорна или турска лексика.

3. Езикова компетентност на анкетираните лица по отношение на всеки тип лексика

3.1. Румънска лексика

Пътят на навлизане на *румънската лексика* в говора е свързан с всички сфери на общуване. Предварителната ни хипотеза по отношение на този тип лексика се състоеше в предположението, че румънският език, като общозадължителен за всички на територията на Румъния, ще бъде напълно познат на жителите на с. Стар Бешенов. При изчисляването на резултатите от анкетните карти за отговорите, дадени спрямо думи от румънския език, хипотезата ни изцяло се потвърди.

Възрастови групи	Непознати думи	Слабо познати думи	Рядко употребявани думи	Често употребявани думи	Не употребявам тази дума	Употребявам думата само в румънски език	Употребявам думата само в български език
Юноши	10,66 думи	5 думи	9,16 думи	15 думи	-	-	-
Младежи	7,9 думи	1,1 думи	7 думи	24 думи	-	-	-
Зряло поколение	6,9 думи	2 думи	1,2 думи	25,2 думи	0,6 думи	4,1 думи	-
Възрастни	6,3 думи	0,5 думи	12,5 думи	17,8 думи	0,8 думи	2 думи	0,1 думи

Таблица. 1. Употреба на румънската лексика.

Както показва Табл. 1., юношите нито веднъж не са дали отговор, че не употребяват дадената дума или го правят само в определен език. На практика това показва, че за учениците смесването на кодовете на румънския език и на банатския говор не е нещо нетипично – те с лекота заместват думите от банатския говор, които не познават, с познатите им от румънския. При представителите на *втората възрастова група* езиковата

компетентност е най-силно изразена спрямо всички други групи. Социализацията на тази група е по-динамична и това е фактор, който определя и по-високото владение на румънската лексика, особено на абстрактните понятия. *Третата възрастова група* също има категорично по-високи стойности за броя често употребявани думи. В процентно отношение делът на слабо и съвсем непознатите думи е сходен с този при групата на младежите. Наличието на неупотребявани думи говори и за някаква оценъчна нагласа у говорещите – макар и да познават тази лексика, те очевидно я избягват, общувайки на банатски говор, или евентуално предпочитат употребата на речникови единици от друг език. *Четвъртата възрастова група* предлага неочаквани резултати за компетентността на анкетиранията лица. Най-възрастните общуват по-често с книжовния румънски език, гледайки телевизия и четейки вестници, което обогатява речника им. От важност е, че това поколение също прави разграничение на сферите на комуникация и избягва смесването на румънски език и банатски български говор.

3.2. Домашна банатско-българска лексика

Домашните думи в банатския говор бяха ексцерпирани от речника на Ст. Стойков (1968), като подбрахме тези, които биха имали по-голяма честота на употребите и има по-голяма вероятност да са запазени до днес. Нашата хипотеза беше, че поне 50% от предложената им лексика ще бъде позната за тях и те ще я употребяват доста активно в речта си. Тази хипотеза беше потвърдена почти изцяло.

При *юношите* имаше най-слабо познаване на домашната лексика. За проявлението на тези резултати на първо място трябва да се проследи семейното положение на анкетиранията лица – 40% от тях са част от смесени бракове (единият родител е от унгарски или румънски произход). И е съвсем естествено в подобна нееднородна езикова

среда – както на улицата, така и дома, усвояването на говора да не става в пълнота и постепенно част от неговата лексика да отпада от активния речник на децата.

Възрастови групи	Непознати думи	Слабо познати думи	Рядко употребявани думи	Не употребявам тази дума изобщо или само в определени случаи	Често употребявани думи
Юноши	15 думи	6 думи	9,3 думи	-	9,7 думи
Младежи	14,75 думи	2,88 думи	7,13 думи	0,75 думи	14,49 думи
Зряло поколение	9,5 думи	2,38 думи	1,88 думи	0,63 думи	25,61 думи
Възрастни	10,22 думи	-	7,67 думи	0,67 думи	21,44 думи

Таблица. 2. Употреба на домашната банатско-българска лексика.

Възрастовата група на *младежите* показва почти идентични резултати от проведената анкета. Липсва тенденция за разграничаване на сферите на употреба, а по-скоро информаторите припознават някои думи като остарели и вече предпочитат (съвременните) румънски еквиваленти. При *зрялото поколение* вече се забелязва драстичен скок в броя познати думи, каквато беше и предварителната хипотеза. При *най-възрастните жители* виждаме по-отчетлива диференциация на рядко и често употребявани думи, но при самото анкетиране информаторите свързваха честотата на употреба не с това колко често прибягват до лексикалната единица на банатски говор (не на румънски език например), а колко често биха видели обекта, назован с тази дума, в реалността.

Макар тези резултати да потвърждават предварителната ни хипотеза, те потвърждават и тенденцията домашната банатска лексика да бъде постепенно изместена от румънската в речта на идните поколения. Този процес не изглежда да се осъществи толкова скоро, колкото при някои от другите типове лексика, за които говорихме по-горе, но опасността е налице. Би бил благоприятен вариантът, в който някои домашни думи бъдат заменени с български книжовни, но колкото и да са по-интензивни контактите с

България, все още с. Стар Бешенов е доста откъснато езиково и жителите му живеят в езиковото и културно обкръжение на румънци. Затова много по-допустима е възможността именно за асимилация от страна на румънския език.

3.3. Немска лексика

Немското влияние в областта Банат е било особено силно до 1777 г. и до известна степен в периода до Първата световна война. По това време започват да навлизат много заемки – както през администрацията и преселниците от немски произход, така и при контактите с други съседни етноси, чиито представители са усвоили немския език.

По отношение на немската лексика предварителната ни хипотеза беше, че по-възрастната част от анкетираните ще бъде много по-наясно с нея и ще я употребява по-често в речта си спрямо по-младите. Тази хипотеза намери своето потвърждение.

Възрастови групи	Непознати думи	Слабо познати думи	Рядко употребявани думи	Не употребявам тази дума	Често употребявани думи	Употребявам думата само в румънски език
Юноши	12,7 думи	4,3 думи	6,5 думи	-	16,5 думи	-
Младежи	9,8 думи	1,2 думи	6,4 думи	0,4 думи	22,2 думи	-
Зряло поколение	7,7 думи	2,1 думи	1,6 думи	0,6 думи	28 думи	-
Възрастни	6,33 думи	0,5 думи	6,66 думи	0,67 думи	25,33 думи	0,17 думи

Таблица 3. Употреба на немската лексика.

При отговорите на юношите за предходната група лексикални единици няма отделяне на думи, които те биха определили като неупотребяеми или характерни само за определени ситуации (Табл. 3.). За тях това е или своего рода домашна банатско-българска лексика, или изобщо не са я чували. Затова можем да кажем, че в известна степен познатата за юношите немска лексика се явява индикатор, който те не могат да

изключат от репертоара си. При *младежите* резултатите показват, че немската лексика все още е част от речниковия им фонд. Но, от друга страна, очакванията употребата на немска лексика постепенно да намалява са напълно основателни, предвид все по-честото заменяне на дори изконно домашни думи с директни заемки от румънския език. *Зрялото поколение* е второто най-запознато с немските елементи в говора и ги употребява най-често в речта си. Може би най-съществената причина е предпочитанието на тази група да общува на банатски български говор много по-често от по-младото поколение. При групата на *възрастните* съвсем очаквано немската лексика е най-позната за анкетираниите.

От значение за изследването са резултатите за познатата лексика, която намалява значително заедно с възрастта на информаторите. Дали до скоро традиционната за банатския говор немска лексика ще остане част от него, е спорен въпрос. Макар и зрялото поколение и възрастните да полагат съзнателни или не толкова съзнателни опити да опазят автентичността му, румънският език е все по-неизменна част от ежедневно общуване на младежите в селото и за тях тази лексика започва да звучи архаично, а на моменти – и напълно неразбираемо.

3.4. Унгарска лексика

Водени от заключението, че в определен период от миналото *унгарският език* е имал висок престиж в представите на банатското българско население, предположихме, че има немалък шанс унгарската лексика все още да бъде запазена в активния речник на бешеновци и те да я употребяват във всекидневното си общуване на банатски говор. Предварителната хипотеза беше сходна с тази за немската лексика – отново най-възрастните жители на селото да покажат и най-висока езикова компетентност по отношение на унгарските заемки в говора. Отново зрялото поколение и възрастните показаха най-добро познаване на унгарските елементи, което потвърди нашата хипотеза.

Групите на *юношите* и на *младежите* демонстрират почти идентични познания за унгарската лексика. Тези стойности може да се обяснят именно с възрастта на анкетираните и тяхната социална среда, в която общуването се води предимно на румънски език. Независимо дали все още са учащи, или не, образованието по никакъв начин не оказва влияние на езиковата компетентност на носителите на говора.

Възрастови групи	Непознати думи	Слабо познати думи	Рядко употребявани думи	Не употребявам тази дума	Често употребявани думи
Юноши	15,16 думи	6 думи	5,33 думи	-	13,5 думи
Младежи	16,7 думи	2,3 думи	7,3 думи	0,4 думи	13,3 думи
Зряло поколение	15 думи	2,6 думи	3,6 думи	0,3 думи	18,5 думи
Възрастни	12,83 думи	0,16 думи	9,66 думи	1,83 думи	15,5 думи

Таблица. 4. Употреба на унгарската лексика.

За *зрялото поколение* над 50% от лексиката обаче е позната. И тук превес в познатата лексика имат лексикалните единици, свързани с предмети от ежедневието и околната среда. Абстрактната лексика не е много позната, представителите на тази група дори не са чували повечето думи. Най-добре познават заемките обаче *най-възрастните жители* на селото, каквото беше и нашето предположение. Цифрите показват как постепенно унгарските заемки се избягват от тези анкетираните, най-вероятно при общуването с децата и младежите, които не ги разбират или предпочитат румънските думи за тези понятия. Затова и възрастните, макар и да познават тази лексика, я употребяват все по-рядко.

3.5. Сърбохърватска лексика

По отношение на *сърбохърватската лексика* хипотезата ни беше, че тя ще бъде позната на всички възрастови групи в еднаква или поне близка степен. Все пак в миналото

богослужението се е извършвало на хърватски език и поради религиозната си принадлежност се очакваше банатчани да пазят думите, навлезли от сърбохърватския език. Това обаче е категорично така при групите на зрялото поколение и на възрастните, докато при юношите и младежите стойностите на познатата лексика намаляват.

Възрастови групи	Непознати думи	Слабо познати думи	Рядко употребявани думи	Не употребявам тази дума	Често употребявани думи
Юноши	11 думи	6,3 думи	9,4 думи	-	13,3 думи
Младежи	11,25 думи	3,63 думи	9,88 думи	0,25 думи	14,99 думи
Зряло поколение	3,75 думи	2,25 думи	3,13 думи	0,75 думи	30,12 думи
Възрастни	6,89 думи	-	6,89 думи	0,22 думи	26 думи

Таблица. 5. Употреба на сърбохърватската лексика.

Групата на *юношите* познава сърбохърватската в най-малка степен. Вероятно доста от думите от сърбохърватския, които са непознати не само за тази група, постепенно се заменят с други от българския книжовен език или поне ги наподобяват по форма. Групата на *младежите* показва малко по-високи стойности на рядко и на често употребяваните думи. Най-висока езикова култура по отношение на сърбохърватските елементи в говора показва групата на *зрялото поколение*. Сръбският език е говорим за повече от половината анкетираните от тази група, затова не е учудващо да познават толкова добре предложената им лексика. *Възрастните* банатчани също показват високи познания за сърбохърватската лексика. Слабата мобилност на анкетираните засяга само най-възрастните от тази група, които са понастоящем пенсионери.

3.6. Църковнославянска лексика

Предварителната ни хипотеза по отношение на езиковата компетентност на информаторите за *църковнославянската лексика* беше, че най-вече поради религиозната

си принадлежност те няма да я познават добре. Освен това, за разлика от българския книжовен език, банатският говор не е понесъл влиянието на руския език и очакванията ни бяха, църковнославянизмите не са проникнали в говора в предходните години, а евентуалната им проява би следвало да се търси в съвременното влияние на българския език. Тази хипотеза намери своето потвърждение изцяло.

Възрастови групи	Непознати думи	Слабо познати думи	Рядко употребявани думи	Не употребявам тази дума изобщо или само в определени случаи	Често употребявани думи
Юноши	22,5 думи	8,8 думи	3,1 думи	1,8 думи	3,8 думи
Младежи	28,87 думи	4,63 думи	2,75 думи	0,13 думи	3,62 думи
Зряло поколение	20,75 думи	6,82 думи	2,12 думи	3,6 думи	6,71 думи
Възрастни	31,7 думи	0,87 думи	4 думи	0,66 думи	2,77 думи

Таблица 6. Употреба на църковнославянската лексика.

От Табл. 6. виждаме, че и четирите възрастови групи показват много слабо познаване на този тип лексика. Най-вероятната причина за проникването на църковнославянизмите в речта на първата група трябва да се търси в образованието. В текстовете, които учениците изучават в училище, се срещат подобни лексикални единици, които в час се тълкуват, но е рядкост децата да запомнят и да употребяват думите извън класната стая. *Младежите* показаха по-високи резултати за непознатата лексика, което е в пълно потвърждение на горното – изучаването на българския език в училище не оставя трайни следи в съзнанието на подрастващите, поне що се касае до този тип лексика. *Зрялото поколение* демонстрира най-големи познания за църковнославянската лексика. Тези информатори познават близо 1/3 от предложения им тип лексика, но виждаме, че част от тези думи те осъзнават като чужди и избягват употребата им. Професията се оказва релевантен фактор за езиковата компетентност на тази група, освен това има и

информатори, които са получили висшето си образование в България. Ниска е езиковата компетентност по отношение на църковнославянската лексика и сред *най-възрастните* жители на с. Стар Бешенов. Социалните фактори, които оказват най-голямо влияние върху проявата на тази ниска компетентност, са уседналостта на информаторите и тяхната професионална реализация.

От всичко, изложено дотук, можем да заключим, че църковнославянската лексика не е навлязла в банатския говор осезаемо повече в сравнение с периода от време в проучванията на Ст. Стойков и Л. Милетич. Религиозната принадлежност на банатчани предопределя до голяма степен и навлизането на лексиката, свързана с богослужението.

3.7. Международна лексика

Заемките от *международната лексика* могат да проникнат посредством контактите с различни езици. Особено днес, когато населението е по-мобилно, а владенето на поне два езика, различни от първия, е почти неизбежно. Сред банатските българи основните пътища за заемане са през румънския език, но младежите владеят и английски език, от който също проникват множество форми. Част от международната лексика също прониква и през българския език, както показва изследването.

Възрастови групи	Непознати думи	Слабо познати думи	Рядко употребявани думи	Не употребявам тази дума изобщо	Често употребявани думи	Употребявам тази дума само в рум. език
Юноши	12,7 думи	5,(3) думи	12,(3) думи	-	9,7 думи	-
Младежи	6,1 думи	2,9 думи	9,9 думи	0,5 думи	20,6 думи	-
Зряло поколение	5,5 думи	2,3 думи	5,9 думи	2,9 думи	23 думи	0,4 думи
Възрастни	21 думи	1,(6) думи	10 думи	2 думи	4,5 думи	0,8(3) думи

Таблица. 7. Употреба на международната лексика.

Отговорите на *най-младото поколение* не са съвсем категорични. Въпреки превеса на познатата лексика можем да заключим, че поколението не борави активно с международната лексика във всекидневното си общуване. Групата на *младежите* в най-голяма степен потвърждава предварителната хипотеза, че именно те ще са най-запознати с международната лексика поради редица обстоятелства от социален характер. Релевантен социален фактор за езиковата компетентност на анкетираните е образованието на лицата от този възрастов диапазон – 57,1% от тях са завършили висше образование извън селото, а почти всички са живели в друг град или държава поради работна заетост. Третата възрастова група също показва високи стойности на познатата международна лексика. При тази група е характерна по-продължителната и честа миграция извън селото, а и извън Румъния – тук имаме информатори, живели продължително в гр. Тимишоара, в гр. Букурещ, в Испания, в България, в Германия. Последната възрастова група показва очакваните резултати да познава в най-малка степен международната лексика според предварителната хипотеза, че информаторите от тази група ще притежават най-базови познания за техническите иновации, както и за новите понятия от сферата на културата и електронните комуникации.

Резултатите, показани при анкетирането на всички възрастови групи, показваха очакваната тенденция най-запознати с международната лексика да бъдат двете междинни поколения на младежите и зрялото поколение. Макар че пътят на усвояване на международната лексика минава през румънския книжовен език, съвсем предвидимо тя е по-популярна сред владеещите английски или друг западен език и най-вече сред информаторите, които по една или друга причина са напускали селото за по-продължителен период от време и им се е налагало да общуват по-активно на някой от тези езици.

3.8. Българска административно-правна лексика

Навлизането на *българска административно-правна лексика*, ако се наблюдава такова, трябваше да се търси в контактите на банатчани с българския книжовен език. Наличието на някои лексикални единици като *'селянин'* или *'община'* предполага да бъдат част от речниковия фонд на банатчани, защото присъстват по-отдавна в българския език изобщо, а други думи са образувани на по-късен етап и там тепърва трябваше да бъде установена степента на проникване.

Предварителните хипотези за резултатите, които ще покажат анкетираните по отношение на този тип лексика, в голяма степен се потвърдиха. Очаквахме слабо владение на единиците, принадлежащи към официално-деловия стил на общуване, като познати да бъдат тези, които банатчани са пренесли преди два века, а слабо или напълно непознати – тези, които са се оформили и в българския книжовен език на по-късен етап. Разбира се, съществуваше и предположението, че предвид по-честия контакт с българския книжовен език банатските българи може да са усвоили част от тази непозната до скоро лексика.

Групата на *юношите* показва очаквания резултат да познава в известна степен тази лексика, тъй като понастоящем посещава учебни часове по български език и общува по-активно с текстове, написани на книжовен български. Но все пак виждаме, че образованието не е абсолютен фактор за прецизно изучаване на всички стилни сфери на българския книжовен език, а най-вероятно и общуването в този код остава само в рамките на класната стая. Резултатите на представителите на *втората възрастова група* показваха най-висок процент на непознати и слабо познати думи. Можем да отнесем причините за ниската езикова компетентност по отношение на дадения тип лексика към липсата на естествена среда, в която представителите на групата могат да я употребяват активно във вариантите на лексикалните единици в българския книжовен език.

Възрастови групи	Непознати думи	Слабо познати думи	Рядко употребявани думи	Често употребявани думи	Не употребявам тази дума изобщо	Употребявам тази само в бълг. език
Юноши	19,1(6) думи	8,(3) думи	5,8(3) думи	6,(6) думи	-	-
Младежи	23,7 думи	4 думи	4,9 думи	7,4 думи	-	-
Зряло поколение	13,7 думи	8,2 думи	2,4 думи	10,6 думи	3,7 думи	1,4 думи
Възрастни	25,5 думи	1,5 думи	6,(6) думи	5,1(6) думи	1 дума	0,1(6) думи

Таблица. 8. Употреба на административно-правната лексика.

Представителите на *зрялото поколение* показват най-висока езикова компетентност по отношение на административноправната лексика. Освен това забелязваме интересен факт – думите, които анкетираните не употребяват (въпреки, че знаят тяхното значение) и тези, които употребяват само в българския език, са съответно 3,7 и 1,4 (Табл. 8.). От важност е, че в тази група най-голям процент от анкетираните са заявили българския книжовен език като говорим – 57,1%. Последната възрастова група показва най-ниско познаване и употреба на административно-правната лексика. Като причина за ниския резултат на първо място следва да посочим, че за всички информатори постоянното местоживееие е в село Стар Бешенов, което 2/3 от тях не са напускали, за да живеят продължително на друго място. На второ място като фактор е и владееенето на български книжовен език изобщо – едва 33,3 % са го отбелязали като говорим език, което е по-малък процент от владеещите унгарския език. Не на последно място е и липсата на съществен контакт с българска литература, вестници или телевизионни/ радио предавания, които биха спомогнали за поне бегло запознаване с официално-деловия стил на общуване на българския езиков стандарт.

3.9. Българска разговорна и жаргонна лексика

Изследването на *разговорната и жаргонната лексика* бе мотивирано от предположението, че днес, при по-засилени контакти с българския език, особено на младежите чрез онлайн платформи, има голяма вероятност част от тази лексика да бъде позната поне на най-младите. Заемането на думи от този тип би следвало да се търси в наши дни и да се проявява директно чрез неформално общуване с българи от пределите на България – било при гостуване, обучение или общуване в интернет.

Предварителната хипотеза беше, че този тип лексика ще има слабо проявление у зрялото поколение и възрастните, но при младежите и юношите ще има по-значимо влияние, заради предполагаемото по-интензивно общуване в интернет. Очакваното слабо познаване на тези единици намери отражение в ниските стойности на рядко и често употребяемата лексика и особено високите показатели на непознатата и слабо познатата лексика. Сред изводите, до които доведоха анализите на социално-демографските характеристики на анкетираните, е фактът, че липсва ясна връзка между професията или образованието на информаторите и резултатите, показани от цялата група. В подкрепа на предварителната ни хипотеза е тенденцията нивото на напълно или слабо познатата лексика да се увеличава почти правопрпорционално с възрастта на анкетираните. Така виждаме и как общите стойности за рядко и често употребяваните думи намаляват от юношите към възрастните.

При *юношите* нивото на познатата лексика е минимално, но макар и да не са убедени в значението на повечето думи, анкетираните са се сблъскали с тях, но не в класната стая, където се преподава книжовен български език, а някъде извън нея – най-вероятно при онлайн общуване или при кратко пътуване до България. Възможно е след известен период от време най-младите жители на селото да познават повече разговорна и жаргонна българска лексика. *Младежите* показват по-слаба компетентност по отношение

на разговорната лексика, но все още по-голяма от по-възрастните жители. И за тази група познатите думи са приблизително същите както на юношите с леки разминавания в степента на честота при употребата.

Възрастови групи	Непознати думи	Слабо познати думи	Рядко употребявани думи	Често употребявани думи	Не употребявам тази дума изобщо	Употребявам тази дума само в румънски език	Употребявам тази дума само в бълг. език
Юноши	25,2 думи	6 думи	3,8 думи	5 думи	-	-	-
Младежи	32,7 думи	2,3 думи	2,4 думи	2,4 думи	0,2 думи	-	-
Зряло поколение	31,1 думи	3,1 думи	0,6 думи	2,5 думи	1,7 думи	0,3 думи	0,7 думи
Възрастни	35,5 думи	0,7 думи	1,5 думи	1,5 думи	0,8 думи	-	-

Таблица. 9. Употреба на разговорната и жаргонната лексика.

Зрялото поколение всъщност се оказва по-компетентно езиково по отношение на разговорната и жаргонната лексика спрямо младежите. *Възрастните* владеят една минимална част от предложените им 40 разговорни и жаргонни лексикални единици. Трудно да поставим обща рамка за тази тенденция. Възможно е все пак възрастта да е демографският фактор, който участва в корелация с езиковата компетентност на информаторите. Причината, довела до по-високата езикова компетентност на третата възрастова група спрямо втората, най-вероятно се корени в по-високия процент информатори, владеещи български книжовен език (което се оказва определящ фактор и при резултатите за административно-правната лексика). Предварителната ни хипотеза не се потвърди изцяло, тъй като познатата на най-младите бешеновци жаргонна и разговорна българска лексика не беше толкова добре застъпена и все още предстои да разберем дали постепенно ще си проправи път в речта им.

3.10. Турска лексика

Влиянието на турския език върху говора е било възможно само преди преселването на банатчани на територията на днешен Банат. След това *турцизмите* постепенно са намалели поради слабото им проявление и в езика на околните народности. Заемането на турцизми впоследствие е ставало посредством употребяваните от тези народности, но не и чрез директно навлизане от турския език.

Предварителната ни хипотеза, че турската лексика ще бъде сред най-слабо познатите от банатските българи типове лексика, намери своето пълно потвърждение. Емигрирайки преди близо три века от родната си земя, банатчани са имали възможността да отърсят говора си от турцизмите и в наши дни те са съвсем слабо познати на населението в с. Стар Бешенов, като малкото думи, които разпознаха и използват, са проникнали предимно от румънския език, който също е претърпял известно влияние от страна на турския език.

Възрастови групи	Непознати думи	Слабо познати думи	Рядко употребявани думи	Не употребявам тази дума изобщо или само в определени случаи	Често употребявани думи
Юноши	26,9 думи	4,7 думи	4 думи	0,6 думи	3,8 думи
Младежи	32,36 думи	0,63 думи	2,75 думи	0,13 думи	4,13 думи
Зряло поколение	25,38 думи	2,5 думи	2,25 думи	2 думи	7,87 думи
Възрастни	28,89 думи	0,11 думи	4,33 думи	0,11 думи	6,56 думи

Таблица. 10. Употреба на турската лексика.

Като цяло в банатския български говор не са запазени много турцизми и въпреки изучаването на българския книжовен език (в който също се срещат такива елементи) в училище, анкетиранияте ученици почти не познават тази лексика и тя не заема значимо

място в речниковия им запас. Малкото, което разпознават, е навлязло през румънския и няма голяма честота на употреба. *Младежите* познават турската лексика още по-малко. *Зрялото поколение* имат най-ниски резултати по отношение на турската лексика. Влияние за макар и слабото познаване на тази лексика оказва мобилността на анкетираните – 25% от тях са живели няколко години в България и през този период са усвоили или поне са чули част от предложените им турцизми. Също така и 62,5% от представителите на тази група владеят български книжовен език. В тази група имаме и учители по български език, но турцизмите явно все пак не се явяват част от говора и трудно ще се настанят трайно в него. *Възрастното поколение* е групата, в която имаме най-висок процент на често употребявана турска лексика и за по-рядко употребявана. По-високата езикова култура е обяснима с факта, че възрастните, в най-голяма степен спрямо другите възрастови групи, пазят по-старите форми, проникнали в говора преди столетия по време на преселенията на предците им, и тези елементи все още, макар и сравнително слабо, са активни в речта им. Но това не е достатъчно, за да се запазят турцизмите в банатския говор и най-вероятно употребата им все повече ще намалява.

4. Езикова компетентност на румънското население по отношение на десетте типа лексика

В трета част от втора глава е разгледана езиковата компетентност на румънското население в с. Стар Бешенов по отношение на всички 10 типа лексика. Интересът към този обект на изследване се породи след първото теренно проучване в с. Стар Бешенов, Румъния. Тогаваша беше установена тенденцията румънците, които идват да живеят в селото, постепенно да научават местния говор, макар че нямат непосредствена нужда от това, тъй като всички банатски българи владеят румънски език и в присъствието на дори един събеседник от румънски произход веднага да превключват на официалния езиков

стандарт. Първоначално хипотезата ни беше, че това се отнася само за румънците, които са в смесен брак с банатчани, но при втората работа на терен се оказа, че изучаването на банатския говор не е приоритет само за тези от смесените бракове, а дори и тези, които са от изцяло румънски семейства, научават говора, за да разбират местното население, когато общува помежду си.

От направеното проучване направихме няколко извода. На първо място, общата картина за познаването на банатския български говор от румънското население в с. Стар Бешенов показва едно сравнително добро ниво на владеене. Това се потвърждава от цифрите, показващи употреба на средно по една трета от типовете лексика, които са най-силно застъпени в говора (изключвайки румънската) – немската, унгарската, сърбохърватската и домашната. Освен това наблюдаваната тенденция при смесените бракове все още банатският говор да е езиков код на първичното общуване, дори и доминиращ основно при двойки с мъж от български произход, очертава положителните перспективи пред опазването на банатските български традиции. Допълнителен фактор е и изучаването на българския книжовен език в училище, както от българските, така и от румънските деца. За по-прецизна преценка обаче са необходими още по-задълбочени изследвания по темата, които да засегнат и повече фактори, не само лингвистични, които оказват влияние върху комплексната езикова ситуация в този район.

IV. МОРФОЛОГИЧНИ И МОРФОФОНЕТИЧНИ МАРКЕРИ В БАНАТСКИЯ ГОВОР

1. Особенности на говора, описани от Ст. Стойков и Л. Милетич

В трета глава на първо място са разгледани особеностите на говора, описани в трудовете на Ст. Стойков и на Л. Милетич. Тези особености послужиха за опорни точки

при подбора на социолингвистични променливи, които да бъдат заложени в изследването на терен.

2. Методи за събиране на емпиричен материал, подбор на информатори и избор на социолингвистични променливи

Във втора част са описани методите за събиране на емпиричен материал. За осъществяването на този експеримент беше съставена анкетна карта с въпроси от отворен тип, в която анкетиранията лица да попълнят префикси, частици или цели думи. Всяка задача беше съобразена с нуждите за изследване на конкретния маркер и беше формулирана по възможно най-достъпния за информаторите начин, който е описан поотделно във всяка част. Самите маркери бяха подбрани така, че да бъдат високочестотни, да бъде лесно обяснението какво следва да бъде попълнено на празните места в анкетните карти, както и да отрази промени, които в най-голяма степен да покажат евентуалното влияние на българския книжовен език. Подборът на информатори се осъществи според същите критерии както при изследването на лексикалните променливи. Бяха анкетирани повече информатори от различни поколения и така се оформиха четири възрастови групи, различни по състав от групите в изследването на лексикалните маркери. Тази групи сме нарекли по сходен начин: юноши (13 – 19 г.), младежи (20 – 35 г.); зряло поколение (36 – 50 г.) и възрастни (51 – 75 г.).

3. Именителни форми на личните местоимения за 3 л., ед.ч., ж.р. *tà* ‘тя’ и за 3л., мн.ч. *tija* ‘те’

Първите два маркера, на които се обръща внимание в тази глава са именителните форми на личните местоимения за 3 л., ед.ч., ж.р. *tà* ‘тя’ и за 3л., мн.ч. *tija* ‘те’. Цел на този експеримент беше да се установи дали има вариране при употребата на личните

местоимения за 3 л., ед. ч., ж. р. *та* и за 3 л., мн. ч. *тийа*, т.е. да се провери наличието или липсата на влияние от страна на българския книжовен език, заради което да се появят и вариантите *тя* и *те*. Хипотезата ни беше, че вариантност ще се наблюдава поне сред информаторите от групите на младежите и най-вече на юношите, изучаващи български език в училище понастоящем – по-тесните връзки с езика предполагат и повече смесване на варианти.

Експериментът беше проведен с помощта на анкети, включващи общо 16 кратки изречения по двойки. В първото изречение от двойката анкетираните получаваха информация за подлога или допълнението, изразено със съществително име, което във второто изречение трябваше да заменят със съответното лично местоимение в ролята му на подлог. В едната група изречения в им бе предоставяно съществително име в женски род или собствено женско име, които да ги насочи да използват след това личното местоимение *тя*, а във втората група изречения – съществително име в мн.ч., което да ги насочи да използват във второто изречение *те* като подлог.

Именителната форма за 3. лице, ед. ч., ж. р. *tà* ‘тя‘ не се оказа маркер, който варира. Тук хипотезата ни не намери потвърждение – изучаването на българския книжовен език в училище не оказва влияние върху употребата на това местоимение и то пази банатския си облик. От проведения експеримент стана ясно, че местоимението *tà* не функционира като маркер в речта на жителите на с. Стар Бешенов, а е индикатор – само един анкетиран има съвсем слабо колебание при употребата на личното местоимение. Всяко поколение пази установената форма и няма изглед скоро да бъде повлияна от българския книжовен език. Жителите на селото, владеещи българския книжовен език, превключваха на варианта *тя* и го употребяваха през цялото време, когато общуваха на български, т.е. не допускат смесване на двата варианта в нито един от кодовете.

В общи линии резултатите от анкетата показват единствено вариране на правописа на местоимението *tija*, като фонетичният вариант *tije* се употребява само от юношите. Това разколебаване не се среща у носителите на говора от другите три групи, което говори, че е новонавлизащо явление. Дали обаче ще остане в речта и на най-младите бешеновци, е рано да се прогнозира. Отново липсва употреба на българската книжовноезикова форма на местоимението за 3 л., мн. ч. *те* извън общуването на български език, какъвто бе и случаят с личното местоимение *tà*. Това определя и *tija*, и *tije* като индикатори, макар и варианти в самия говор.

4. Кратки родително-винителни форми за 3 л., ед.ч., ср.р. и ‘го’; за 1 л., мн.ч. му ‘ни’; за 2 л., мн.ч. ву ‘ви’

За изследването на *кратката родително-винителна форма и (ij) ‘го’* анкетираните разполагаха с четири двойки изречения, като в първото имаха съществително име в ролята на подлог или допълнение, което във второто изречение трябваше да заменят с подходящото местоимение. За *формата му ‘ни’* имаха по две прости или по едно сложно изречение, в които според глаголните форми и по смисъла на изреченията трябваше да попълнят липсващите местоимения. В последните четири изречения пък бяха пропуснати формите на местоимението *ву ‘ви’*, но формите на глаголите във 2 л., мн. ч. трябваше да насочат информаторите коя е търсената дума на празните места.

Най-разколебана употреба на местоимението *ij* се наблюдава при групите на юношите и на младежите. Това е в потвърждение на хипотезата ни, че ако се наблюдава влияние от страна на българския книжовен език, то ще бъде най-видимо при групите на подрастващото и на младото поколение, при които процесите са най-динамични. Маркерът *ij* е най-застъпен сред най-възрастното поколение и постепенно намалява пропорционално със спада във възрастта на анкетираните. Честотата на употребата му е в

пряка връзка с този фактор и дори професията не оказва значително влияние, тъй като и практикуващите учителската професия все още отдават предпочитание към установената кратка родително-винителна форма за 3 л., ед. ч., ср. р. *ij*. Най-осезаемо е смесването на вариантите *ij* и *gi* сред информаторите от втората възрастова група, последвано от малко по-слабо вариране в речта на юношите. Можем да заключим, че употребата на формата *ij* е най-разколебана именно сред по-младите носители на говора, при които тенденцията да продължат да смесват двете форми е съвсем реална и дори можем да очакваме съвсем скоро напълно да бъде изместена от повлияната от българската книжовноезикова форма *gi*. Що се отнася до кратката форма *gi*, то тя е най-разпространена в речта на младежите, които освен от изучаването на български книжовен език в училище, са повлияни и от печатните издания. Възрастното поколение не се повлиява толкова от новите тенденции, но въпреки това показва по-високи стойности на употребата на новонавлизащата форма *gi* спрямо зрялото поколение. Оказва се на практика, че именно зрялото поколение държи най-много на установените норми в банатския говор.

По отношение на другите два маркера – *ти* и *ви* – липсва вариантност. Предварителната ни хипотеза, че ще има навлизане на българските форми „ни“ и „ви“, остана непотвърдена. И двата маркера функционират като индикатори. Това показва, че е възможно смесването на варианти при кратката форма *ij* с *gi* да е започнало на много поранен етап от съществуването на банатския говор, а да наблюдаваме такова смесване на например *ти* с *ни* или *ви* с *ви* е само въпрос на време.

5. Неизменяеми местоимения *секу* ‘всеки, всяка, всяко’ и *неку* ‘някой, някоя, някое’

За изследването на неизменяемите местоимения *секу* и *неку* в анкетните карти бяха използвани по четири изречения с пропуснати места за съответните местоимения – първата колона бяха за местоимението *секу*, а втората – за *неку*. Предварителната ни

хипотеза беше, че в речта на бешеновци ще има промяна при употребата на тези два маркера и те вече ще различават по родов признак обобщителните и неопределителните местоимения, вместо да използват само неизменяеми форми за всички родове. Тази хипотеза намери своето потвърждение в различна степен и при двата маркера, макар и в различно съотношение на употребите от различните групи.

От изследването стана ясно, че се наблюдават промени в употребата на неизменяемите местоимения *seku* и *neku*, като най-видими са тези промени при групата на младежите. Съвсем очаквано най-слабо се вижда у носителите на говора в пенсионна и предпенсионна възраст, които вече трудно биха допуснали изменения. Остава шансът юношите, продължавайки изучаването на българския книжовен език в училище, да започнат да използват по-често изменяеми форми. Реална е възможността в най-близко бъдеще формите *sekiј*, *sekiја*, *sekiје*, *nekiј*, *nekiја* и *nekiје*, ако не да изместят неизменяемите форми *seku* и *neku*, то поне да се употребяват наравно с тях и да се наблюдава по-често смесване на двата варианта.

6. Частици за положително и отрицателно бъдеще време

Частиците за положително и отрицателно бъдеще време бяха изследвани с помощта на 8 изречения, в които частиците за бъдеще време бяха пропуснати. Първите 4 изречения по смисъл трябваше да бъдат в положително бъдеще време, като за подсказка на анкетираните бяха оформени с ориентиращи ги наречия и фрази за време като например „след една година“, „утре“ и др. Следващите 4 изречения трябваше да бъдат попълнени в отрицателно бъдеще време, като за улеснение предните изречения бяха разширени с някакво обстоятелство, което възпрепятства осъществяването на планираното действие. Резултатите, които получихме от тази задача в анкетата, дадоха от една страна потвърждение на една от хипотезите ни, а от друга – показаха евентуалното

влияние на румънския книжовен език върху говора на банатските българи от с. Стар Бешенов.

По отношение на частицата за положително бъдеще време за влияние от страна на българския книжовен език не се прояви – нито един анкетиран не употреби частицата ‘ще’, а това опроверга предварителната ни хипотеза. При отрицателното бъдеще време обаче предварителната ни хипотеза се потвърди – при три от групите се прояви смесването на традиционната форма *ni šte* с характерната за българския книжовен език форма *njata da* ‘няма да’.

7. Окончание –ми за 1 л., мн.ч., сег. време при глаголи от I и II спрежение

В четвъртата част от трета глава са разгледани два маркера. Първият от тях е окончание –ми за 1 л., мн.ч., сег. време при глаголи от I и II спрежение. Първоначалната ни хипотеза по отношение на това коя възрастова група най-последователно ще се придържа към използването на окончание –*mi* се основаваше на наблюдението на Стойков, че това ще бъдат най-възрастните като процентът на честота на употребите ще намалява заедно с възрастта на информаторите. Оказа се обаче, че то се пази най-много сред зрялото и най-младото поколение. От друга страна, традицията на окончанието –*mi* вече е силно разколебана и в писмените текстове, като тенденцията показва скорошното й пълно изчезване от говора.

8. Протетична гласна [и] в началото на думи, започващи с две шумови съгласни

За целите на изследването на втория маркер – протетична гласна [и] в началото на думи, започващи с две шумови съгласни – в анкетната карта беше съставена задача, включваща четири изречения. В една от думите предполагаемата сричка, в която следваше да се появи протетичното *и*, беше изпусната и анкетираниите трябваше да попълнят на

липсващото място буквата или буквите, с които смятат, че ще има завършен вид. Предварителната ни хипотеза беше, че с времето такава протетична гласна ще е отпаднала под влияние на българския книжовен език и вече би се срещала само в речта на най-възрастното поколение. Резултатите обаче опровергаха предварителната ни хипотеза, че под влияние на съвременния български език тя е отпаднала от говора. Протетичната гласна се пази в речта на всички информатори и функционира като индикатор, който те не могат да изключат от говора си. Дори учениците, изучаващи българския книжовен език в момента, не изпитват колебание по отношение на начина на изписване на глаголните форми, когато видят изречението формулирано на банатски български говор. Предварителната ни хипотеза беше опровергана и резултатите показват една устойчива характеристика на банатския говор, която няма изгледи да отпадне от отговора.

V. ВЛИЯНИЕ НА СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ КНИЖОВЕН ЕЗИК ВЪРХУ БАНАТСКИЯ ГОВОР

Четвъртата глава „Влияние на съвременния български книжовен език върху банатския говор“ има изцяло обзорен характер и не е обвързан с емпирични изследвания. Основни задачи по време на двете теренни проучвания на говора бяха анкетирането на българските жители на с. Стар Бешенов, но в процеса на работа натрупахме впечатления за степента и за начините, по които българският книжовен език се отразява върху банатския говор. Всички наблюдения са систематизирани в тази глава, да покажат пътищата, по които има навлизане на българска книжнина или да дадат насоки как това може да се осъществи, за да приобщим банатските българи към културата, традициите и езиковите процеси в съвременния български език.

В първия параграф е описан процесът на *обучение по български език в училище* и образователните проблеми, с които се сблъскват банатчани. Наблюденията в класната стая по български език показаха изключително трудната дейност на преподавателите, борещи се да опазят преподаването му в училище, липсата на достатъчно на брой и по-нови учебници и помощна литература, а не на последно място и единен напредък в изучаването на новия материал. Децата трудно могат да водят свободен диалог на български, а голяма част от граматиката остава слабо позната за тях. В общият случай с намаляването на българските деца в селото и увеличаването на броя на румънските вследствие на голямата миграция в региона изобщо и в селото в частност, може да се очаква дори пълното отпадане на часовете по български език в училище дори факултативно.

Във втора и трета част от последната глава обръщаме внимание на *културната и просветна дейност и на църковното дело*. Читалището в селото е културният център, който се грижи за опазването на традициите и културата на банатските българи, като там се организират рецитали с народни песни, четат се стихове и се почитат със специални програми важни дати като 24. май. Но при честването на празника на селото през август например песните бяха изпълнявани на банатски говор, бяха четени стихове на говора и като цяло, освен в приветствените слова, българският книжовен език не присъства активно по време на тези чествания. В църковното дело на банатските българи съвременният български език не оказва влияние. Богослужението се извършва на банатски говор.

Запитани дали получават информация от български *електронни медии*, бешеновци в общия случай отричат такива канали за информация. Основният им източник за информация е в-к „Náša glás”, който отразява новостите около общностите на банатските българи в Стар Бешенов, Бреця, Винга, както и чествания на празници или пътувания на фолклорни ансамбли до България.

От наблюдението на терен стана ясно също и, че от функционално гледище местният диалект изпълнява много повече роли от съвременния български книжовен език в ежедневието на банатските българи. Бешеновци не изпитват пряка нужда от употребата на българския езиков стандарт в рамките на селото, защото по-възрастното население предпочита да общува на банатски говор, а по-младите постепенно отдават предпочитания на румънския език вследствие на по-честите си контакти с румънските си връстници. Наличието на литература на местния говор е достатъчна предпоставка и да не се четат толкова книги на български език.

VI. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От проведените теренни проучвания на говора можем да обобщим, че съвременният български книжовен език оказва твърде малко влияние върху процесите на изменение на банатския говор в наши дни на лексикално, морфологично и морфофонетично равнище. Съществуването на говора е застрашено в чуждоезиковото обкръжение, за да се поддържат традициите му и сред младите носители на говора, са необходими все повече усилия и по-голям достъп до български книги, учебници и всякакви материали, които биха помогнали за опазването на оцелелия близо три века банатски български говор.

НАУЧНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Дисертационният труд за първи път представя диалекта на банатските българи в Румъния от социолингвистическо гледище. Той е описан според актуалните процеси и промени, които са настъпили скоро или предстои да бъдат общовалидни за носителите му.
2. В изследването за първи път са употребени лексикални социолингвистични променливи, като по този начин са показани промени, обусловени от фактора възраст, който фактор демонстрира поколенческите проявления на отделните особености в банатския говор и спомага за прогнозирането на бъдещия му развой.
3. Дисертационният труд обръща внимание на езиковата доминация в смесените бракове, както и наблюдаваната езикова ситуация, в която носителите на доминиращия национален език усвояват езика на малцинството.
4. Говорът на банатските българи е изследван в неговите актуални проявления и са засечени зараждащи се тенденции в местоименната система и процеси на изменение в употребите на лексиката. Установява се, макар и по-слабо от очакваното, влияние на съвременния български език върху формообразуването в банатския говор.

Списък с научни публикации по темата на дисертацията:

1. За езиковата ситуация в румънски Банат. - В: *Проблеми на социолингвистиката*, т. XII, Международно социолингвистическо дружество, София, 2016, с. 341 – 346.
2. Ситуацията на мултилингвизъм с диглосия у банатските българи. Социологически аспекти. - В: *Слово и памет*, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2017, с. 173 – 184.
3. Чуждите думи в банатския говор: социолингвистични наблюдения върху румънската и международната лексика. - В: *Надмощие и приспособяване т. II*, София, 2017, с. 264 – 274. [<https://www.cceol.com/search/chapter-detail?id=713509>]
4. Социолингвистични аспекти на бешеновската езикова компетентност, отнесена към българската административно-правна и разговорна лексика. - В: *Словото – идеи, идеали, утопии*, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2018, с. 130 – 140.
5. Румънската езикова компетентност по отношение на банатския български говор (лексикално проучване). - доклад от *XIII научна конференция по социолингвистика „Обществените процеси и тяхното отражение в езика“*, състояла се на 19 – 21 октомври 2017 г., под печат.
6. Разколебаване на граматическите норми сред носителите на банатския български говор при разговорните употреби. - доклад от *Научна конференция „Банатските българи преди и сега“*, състояла се на 26.01. 2018 г. – под печат.

Библиография, използвана в автореферата

- Алексова 2000:** Алексова, Кр. *Езикът и семейството*. Интервю прес, София, 2000.
- Ангелов 1999:** Ангелов, А. Г. *Правилата на езика в столичния квартал*. Международно социолингвистическо дружество, София, 1999.
- Балкански 1996:** Балкански, Т. *Трансилванските (седмиградските) българи. Етнос. Език. Етнонимия. Ономастика. Просопографии*. Изд. Знак '94, Велико Търново, 1996.
- Бел 1980:** Бел, Р. *Социолингвистика. Цели, методи и проблеми*. Изд. „Международные отношения“, Москва, 1980.
- Виденов 1999:** Виденов, М., Б. Байчев, *Великотърновският език*. Абагар, В. Търново, 1999.
- Виденов 2000:** Виденов, М. *Увод в социолингвистиката*. Изд. Делфи, София, 2000.
- Виденов 2003:** Виденов, М. *Българската езикова политика (в светлината на теорията на книжовните езици)*. Международно социолингвистическо дружество, София, 2003.
- Виденов 2005:** Виденов, М. *Диглосията (с оглед на българската езикова ситуация)*. Акад. издателство „Марин Дринов“, София, 2005.
- Димитрова 2004:** Димитрова, Е. *Диглосията в град Криводол (социолингвистично изследване)*. Херон Прес ООД, София, 2004.
- Кънчева 2008:** Кънчева, П. *Софийският език на преселниците от западните покрайнини*. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, София, 2008.
- Милетич 1987:** Милетич, Л. *Изследвания за българите в Седмиградско и Банат*. Издателство „Наука и изкуство“, София, 1987.
- Милетич 1900:** Милетич, Л. *Книжнината и езикът на банатските българи (Отделен отпечатък от „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“, кн. XVI.)*. Държавна печатница, София, 1900.

Милетич 1903: Милетич, Л. Нашите павликяни (История, етнография, книжнина). –В: *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, кн. XIX. Държавна печатница, София, 1903, с. 1-369.

Милетич 1905: Милетич, Л. Източните български говори. –В: *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, кн. XXI. Държавна печатница, София, 1905, с. 1 – 102.

Неделчев 1994: Неделчев, Н. *Диалект на българите-католици (Северен павликянски говор)*. Абагар, Велико Търново, 1994.

Нягулов 1999: Нягулов, Бл. *Банатските българи*. Издателство „Парадигма“, София, 1999.

Парашкевов 2007: Парашкевов, Б. *Немски елементи в говора на банатските българи*. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2007.

Стойков 1967: Стойков, Ст. *Банатският говор*. Издателство на Българската академия на науките, София, 1967.

Стойков 1968: Стойков, Ст. *Лексиката на банатския говор*. Издателство на Българската академия на науките, София, 1968.

Ferguson 1959: Ferguson, C. A. *Diglossia*. – In: *Word*, vol. 15, 1959, p. 325 – 340.

Fishman 1967: Fishman, J. *Bilingualism with and without diglossia; diglossia with and without bilingualism*. – In: *Journal of Social Issues*, XXIII (2), 1967, p. 29–38.

Източници на банатски български говор:

NG 2016a: *Náša glás*. Бр. 9-10 (569-570), 01.05. – 31.05.2016 г., год. XXVII

NG 2016b: *Náša glás*. Бр. 15 (575), 01.08. – 15.08.2016 г., год. XXVII

NG 2017: *Náša glás*. Бр. 17 (599), 01.09. – 15.09.2017 г., год. XXVIII

Rill 1866: Rill, J. *Bâlgârskutu právupisanji*. U Péštà, 1866.

Vasilčín 2015: Vasilčín, J. *Vlášci Banátsci – balgarsci rečníci*. Editura Waldpress, Timișoara, 2015.